

Psi-spåret – *en kritik*

Jesper Jerkert. *Slagruteentusiaster har åberopat en svensk undersökning i snart tio år. Om de bara orkade läsa rapporten skulle de nog sluta med det.*

I EN ARTIKEL i *Folkvett* 1/2003 gick jag igenom ett antal slagruteundersökningar som påstås stödja entusiasternas teorier. En undersökning som jag sparat till denna separata artikel har särskilt intresse genom att den är utförd av två svenskar, Nils-Olof Jacobson och Jens A. Tellefsen (J&T). De har haft en bestämd infallsvinkel, nämligen att man med slagruta utgående från en person som tänker intensivt på ett föremål skulle kunna detektera ett spår från personen till föremålet, ett "psi-spår". (Psi är en sammanfattande beteckning på förmodade paranormala fenomen.) Jacobson är psykiater i Kristianstad, Tellefsen är numera pensionerad fysiker vid KTH i Stockholm. Båda är engagerade i Sällskapet för Parapsykologisk Forskning. De har skrivit en artikel om fenomenet i *Journal of the Society for Psychical Research* (Jacobson & Tellefsen 1994).

Resultaten har även sammanfattats i populär form på svenska (Broomé et al. 1994; Jacobson 1998). Jag ska här utgå ifrån den engelska originalartikeln, som är mest utförlig. Översättningar av citat är mina egna.

Psi-spåret ska först ha upptäckts av en värmländsk konstnär, Göte Andersson, som även skrivit en liten bok i ämnet (Andersson 1994). Det händer att psi-spåret åberopas som stöd för slagrutan t.ex. i *Sökaren* och i Svenska Slagruteförbundets diskussionsforum (www.slagruta.org).

Artikeln av J&T är märkligt disponerad, genom att man måste bläddra fram och tillbaka för att få en någorlunda täckande beskrivning av försöksmetodiken. I princip har försöken gått till så här: På ett öppet fält, avgränsat av diken eller liknande, som i storlek ”kan variera från 10 x 10 meter, i snabba försök, upp till 100 x 100 meter eller ännu mer” (s. 323), göms ett litet föremål, en bergskristall eller dylikt. Det göms någonstans längs fältets ytterkanter i något naturligt gömställe, såsom bakom ett snår. Gömstället är inte bestämt i förväg, utan väljs spontant av gömmaren medan han vandrar runt fältet. Det framgår inte exakt hur stor del av fältets randområde som är giltigt som gömområde. Vidare har man uppenbarligen ibland gömt föremålet på mark som ligger bredvid det avgränsade fältet, oklart när och varför.

När gömmaren utfört sitt uppdrag, går han färdigt hela sträckan runt fältet, lämnar fältet och signalerar till övriga personer att han är färdig. De övriga personerna – sändaren, en eller flera rutgångare och eventuella vittnen – har dittills stått en bra bit bort och har överhuvudtaget inte kunnat se fältet. Ingen av dem vet alltså var föremålet är gömt. Sändaren ställer sig nu någonstans mitt på fältet

och koncentrerar sig intensivt på föremålet. Rutgångarna går i cirklar kring sändaren och försöker med hjälp av slagrutan finna psi-spåret, tankespåret från sändaren till föremålet. När rutgångaren tycker sig ha funnit spåret, går han inte längre i cirklar, utan följer spåret på enklare sätt mot föremålet. Om rutgångaren finner föremålet någorlunda snabbt räknas det som ett lyckat försök, annars som ett misslyckat. Hur lång tid som står till förfogande finns dock inte preciserat i artikeln. Oftast verkar endast en rutgångare ha använts i varje försök, men ibland har flera deltagit, oklart exakt när. Hur resultaten bokförs när flera rutgångare deltar framgår inte.

Resultatet utvärderas i tabellform. Av 33 försök blev 20 träffar, kanske ytterligare sex om man är generös. Endast sju försök klassificeras av författarna som misslyckanden. Det låter ganska imponerande, men det finns ett krus – vad ska man jämföra med? Hur stor är sannolikheten att föremålet återfinns *utan* hjälp av psi-spåret? Svaret är att inget vet. Statistisk utvärdering av försöken är omöjlig.

Det hade varit enkelt att lägga upp försöken så att de blev statistiskt utvärderingsbara. Nödvändigt för en sådan metodik är att rutgångarens resultat ska kunna jämföras med en slumpmodell på ett meningsfullt sätt. Det enklaste sättet att ordna detta är att rutgångaren ska följa spåret till ett av

**Det låter
ganska
imponerande,
men det finns
ett krus – vad
ska man
jämföra
med?**

ett förutbestämt antal möjliga gömställen (forced choice), och att föremålet varje gång göms på ett av de möjliga gömställena med hjälp av en slumpmekanism. Gömställena bör vidare vara av den typen att rutgängaren inte ser föremålet ens när han bestämt sig för att ett visst gömställe är det rätta. I J&T:s experiment kan rutgängaren se föremålet om han kommer tillräckligt nära. Det är inte bra, eftersom det inte är rutgängarens syn som ska testas, utan hans sinne för psispår.

Varför har inte J&T gjort statistiskt utvärderingsbara experiment? De tar faktiskt upp frågan, och de ger två svar. Först skriver de: "Experiment av forced choice-typen har varit mindre framgångsrika. I en variant kan flera synliga föremål placeras på något ställe, och ett av dem väljs slumpmässigt som mål av en tredje person. Rutgångarna har oftast inte kunnat detektera ett unikt spår till det riktiga målet. Orsaken till detta kan vara någon sorts subliminal sammanblandning från sändarens sida. Och det verkar också som om rutgängaren själv mer eller mindre omedvetet väljer vilket föremål han tror är det riktiga, och sedan skickar sitt eget 'pseudospår' till det, och helt enkelt följer detta" (s. 333). Här får vi alltså reda på att författarna har utfört statistiskt utvärderingsbara experiment, men att dessa inte gav de önskade resultaten. Eftersom det knappast finns några skäl att tro att psi-spåret – om det alls finns – skulle vägra att uppträda under forced choice-betingelser, så talar dessa upplysningar mot fenomenets existens. Talet om "subliminal sammanblandning" är ren spekulering, liksom teorin om pseudospår.

För det andra skriver J&T om forced choice-experiment: "Det finns en huvudsvårighet med detta slags expe-

riment. Eftersom psi-spåret förblir detekterbart i området i upp till två timmar, så blir arbetet mycket tidsödande, och man kommer endast att kunna genomföra några få försök varje arbetsdag. Alternativt kunde experimentområdet flyttas till en ny plats efter varje försök. I så fall måste den nya platsen kontrolleras med avseende på vattenrör och andra störningar, vilket också kan bli ganska tidsödande” (s. 334). Denna invändning är mycket underlig, eftersom den inte alls har något med försöksmetoden att göra. Om psi-spåret verkligen förblir detekterbart i upp till två timmar, så gäller detta naturligtvis oavsett försöksuppläggnig.

Ett avsnitt där författarna försöker förklara varför vissa försök blev misslyckade avslöjar ytterligare metodbrister. För det första: ”I två av de nio försöken den 14 september 1991 hittades inte målföremålen. I båda fallen upptäckte dock rutgångarna att sändningsplatsen genomkorsades av underjordiska vattenrör, vilkas läge inte kontrollerats innan sändningen gjordes. Föremålen lämnades kvar på sina platser, och efter en paus gjordes en ny sändning. Nu hittades målen snabbt i båda försöken” (s. 335). Eftersom denna redogörelse är så kort, går det inte riktigt att förstå vad som har hänt. Kontrollerades rutgångarens påståenden om korsande vattenrör med hjälp av någon konventionell metod (t.ex. blottläggning av rören genom grävning eller uppmätning på en vattenledningskarta)? Skedde den nya sändningen från samma plats, och varför fungerade i så fall metoden då, när den tidigare fallerat? Vattenrören måste väl ha funnits kvar? Viktigast med citatet är dock inte frågorna det väcker, utan det tydliga besked som ges: existensen av vattenledningar kontrollerades tydligen

inte alltid i förväg, trots att författarna på annat ställe skriver att så skedde.

För det andra: ”I tre av de åtta försöken den 3 oktober 1992 hittades inte målföremålen. Två av dessa försök var av forced choice-typ med åtföljande problem” (s. 335). Här får vi veta att resultatredovisningen tydligen innefattar olika typer av försöksuppläggningar. Det är inte acceptabelt.

Kritiken mot psi-spårsartikeln kan alltså sammanfattas såsom följer. Som helhet är försöken inte statistiskt utvärderingsbara, och de är även i övrigt svårbedömda, beroende på (1) oklart område inom vilket föremålen fick gömmas, (2) föremålen har inte gömts med hjälp av en slumpmekanism, (3) de gömda föremålen är inte helt osynliga, (4) olika stora försöksområden har använts utan att det framgår vilka områden som hör till vilka försök, (5) inga bestämda tidsbegränsningar, (6) olika antal involverade rutgångare i olika försök, (7) uppgivet störande faktorer i försöksområdet har inte alltid kontrollerats i förväg, (8) olika försöksbetingelser har blandats i redovisningen. Ännu fler fel och underligheter kan återfinnas om man detaljgranskar rapporten, men jag ska nöja mig med det sagda.

Överhuvudtaget ger undersökningen ett starkt ad hoc-intryck. Det gäller inte minst resultatredovisningen, som omfattar fyra kategorier, där kategori I är en träff och kategori IV ett misslyckande. Jag misstänker att kategorierna II och III, som är mellanlägen, tillkommit under försökens gång. Det finns ju ingen anledning att i förväg föreslå fyra resultat kategorier, när det räcker med två (”träff” och ”ej träff”). Många viktiga metodfrågor har uppenbar-

ligen inte diskuterats innan försöken satts igång. Dessutom påminner jag än en gång om att författarna har gjort striktare försök men då inte fått önskade resultat.

Sedan artikeln publicerades 1994 har inga replikationer rapporterats. Bara ytterligare ett antal anekdoter har beskrivits (Lindgren 2001). Jacobson beklagar andra forskares svala intresse att upprepa försöken (Jacobson 2001). För egen del finner jag detta föga förvånande. Psi-spårexperimenten följer ett tyvärr bekant mönster inom parapsykologin – man får garanterat uppseendeväckande resultat om man använder ett upplägg som är svårt att utvärdera, som inte är tydligt och klart bestämt från början eller som på annat sätt strider mot gängse vetenskaplig metodik. Från vetenskapliga utgångspunkter finns det ingen anledning att ta psi-spåret på allvar. 📄

REFERENSER

- Andersson, G. 1994. *Psi-spåret. En studie av ett grundläggande psi-fenomen*. Nyköping: Nyköpings Tvärvetenskapliga Bokförening.
- Broomé, E.; Anjou, K. & Tellefsen, J. A. 1994. Psi-track – tankens spår. *Sökaren* nr 3, 36–37.
- Jacobson, N. O. & Tellefsen, J. A. 1994. Dowsing along the psi track. *Journal of the Society for Psychical Research* 59, 321–339.
- Jacobson, N.-O. 1998. Med slagruta längs psi-spåret. I: N.-O. Jacobson (red.): *Svensk parapsykologi*. Stockholm: Sällskapet för Parapsykologisk Forskning, 38–41.
- Jacobson, N. O. 2001. The psi track – practical yet unproven. *Journal of the Society for Psychical Research* 65, nr 863.
- Lindgren, V. 2001. Psi-spåret. *Sökaren* nr 4, 2–3.